

УДК 331.57

Дергалюк Б.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»***Цупко А.О.***студентка факультету менеджменту та маркетингу
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ КРИЗИ

Стаття присвячена проблемам зайнятості в секторі малого підприємництва в умовах кризи. Здійснено огляд ситуації із зайнятістю в малому бізнесі на сучасному етапі. Проаналізовано дані статистики для формування висновків щодо поставленого питання.

Ключові слова: підприємництво, ринок праці, малий бізнес, зайнятість.

Дергалюк Б.В., Цупко А.А. ПРОБЛЕМЫ ЗАНЯТОСТИ НА МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Статья посвящена проблемам занятости в секторе малого предпринимательства в условиях кризиса. Проведены исследования ситуации с занятостью в малом бизнесе на современном этапе. Проанализированы данные статистики для формирования выводов касательно поставленного вопроса.

Ключевые слова: малый бизнес, трудовые ресурсы, управление персоналом, технологии кадрового менеджмента.

Dergaluk B.V., Tsupko A.O. THE PROBLEM OF EMPLOYMENT IN SMALL BUSINESSES IN CRISIS

The article explored and summarized the problems and peculiarities of personnel management in small business. The attention is focused on the specifics of employment in certain sectors, as well as the basic elements of small business management personnel.

Keywords: small business, labor, personnel management, personnel management technology.

Постановка проблеми. Структура сучасної економіки України допускає співіснування та органічне взаємодоповнення малого, середнього та великого бізнесу. Однак, на відміну від двох останніх, малий бізнес є вихідним, найчисленнішим, а тому і найпоширенішим сектором вітчизняної економіки. Адже саме тоді, коли скорочуються робочі місця на великих підприємствах, малий бізнес не тільки зберігає, але й може створювати нові робочі місця, поглинаючи надлишкову робочу силу. Проблемами такого роду бізнесу є неправильні методи регулювання з боку держави, а також невідповідність сучасного законодавства для нормального функціонування малих підприємств.

Водночас ситуація, що склалася як в економіці України, так і на її ринку праці у 2013–2014 роках, свідчить про значне скорочення чисельності зайнятих у національній економіці. Особливо гостро постала ця проблема у секторі малого бізнесу, адже мале підприємництво найперше постраждало від наслідків кризи, хоча за економічною сутністю саме воно повинно слугувати «регулятором» ринку праці та згладжувати соціальну напругу в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні та питання зайнятості населення в малому бізнесі піднімали у своїх працях багато вчених-економістів, зокрема: З.С. Варналій, В.К. Збарський, В.Г. Федоренко, М.Г. Чумаченко, В.І. Герасимчук, Л.П. Хмелевська та ін. Водночас проблема зайнятості населення у малому бізнесі в умовах кризи у вітчизняній літературі залишається недостатньо розробленою. Обмеженість праць, присвячених цій проблематиці, актуалізує її глибше вивчення.

Метою статті визначено огляд основних тенденцій розвитку малого бізнесу у кризових умовах та аналіз ситуації із зайнятістю у ньому.

Вклад основного матеріалу. Малий бізнес – це невід’ємний елемент конкурентного механізму. Саме

завдяки йому ринкова економіка отримує гнучкість, мобілізуються виробничі і фінансові ресурси населення, здійснюється структурна перебудова економіки, забезпечується насичення ринку споживчими товарами та послугами, вирішуються проблеми зайнятості населення [2, с. 111].

У структурі сучасної економіки співіснують та достатньо добре поєднуються між собою малий, середній та великий бізнес. Але порівняно із двома останніми малий бізнес є найчисельнішим по зайнятості, а тому і найбільш поширеним сектором економіки.

Малий бізнес у ринковій економіці є провідним сектором, який дозволяє визначити темпи економічного зростання, структуру та якість валового національного продукту. У багатьох розвинених країнах частка малого бізнесу складає 60-70% ВВП. Зважаючи на це, розвинені країни усіляко заохочують діяльність підприємств малого бізнесу.

Малий бізнес дозволяє також вирішувати важливі соціально-економічні завдання в країні. Так, у США та країнах Західної Європи саме підприємствами малого бізнесу забезпечується зайнятість практично половини працездатного населення та освоюється вдвічі більше інновацій, ніж великими фірмами або корпораціями. Крім того, підприємства малого бізнесу є основними генераторами інноваційних процесів у різних галузях промисловості, адже вони набагато тонше реагують на зміну структури споживання. І саме малими підприємствами активізується структурна перебудова галузей, переборюється монополізм в економіці, здійснюється вплив на структуру цін споживчого ринку тощо [3, с. 172].

Згідно з офіційними даними, в Україні малі підприємства складають нині 95,1% від загальної кількості підприємств. Так, у 2013 році їхня кількість складала 373809 підприємств, у 2014 році – 324598 підприємств (що на 13,2% менше за показник

2013) [7]. У таблиці 1 нами представлено динаміку малих підприємств в Україні за 2010–2014 роки.

Одним із основних показників, який дає вказівку на стан розвитку малих підприємств, є кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення. У 2013 році загальний показник склав 464 одиниці, у 2014 році – 529 одиницю (що на 14% більше за показник 2013), водночас показник по малих підприємствах зменшився з 82 одиниць у 2013 році до 76 одиниць у 2014 році (менше на 7%).

Таблиця 1

**Основні статистичні показники
по суб'єктам господарювання
з розподілом за їхніми розмірами [7]**

Показник/ Роки	Підприємства			
	великі	середні	малі	з них мікропідприємства
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць				
2010	586	20983	357241	300445
2011	659	20753	354283	295815
2012	698	20189	344048	286461
2013	659	18859	373809	318477
2014	497	15906	324598	278922
Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць				
2010	477	0	5	78
2011	372	0	5	77
2012	351	0	4	76
2013	378	0	4	82
2014	449	0	4	76
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб				
2010	10772,7	2400,3	3393,3	2164,6
2011	10164,5	2449,0	3252,6	2091,5
2012	9957,6	2484,2	3144,2	2051,3
2013	9729,1	2383,7	3012,1	2010,7
2014	8796,7	1915,1	2696,5	1686,9
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн				
2010	3596646,4	1401596,8	1396364,3	568267,1
2011	4202455,2	1775829,0	1607628,0	607782,4
2012	4459818,8	1761086,0	1769430,2	672653,4
2013	4334453,1	1717391,3	1662565,2	670258,5
2014	4459702,2	1742507,9	1723151,5	705000,5

Щодо кількості зайнятих працівників на підприємствах України, то у 2013 році цей показник склав 17135,6 тис. осіб у 2013 році та 15092,5 тис. осіб у 2014 році (менше на 12%); статистика по малих підприємствах України така: 3012,1 тис. осіб у 2013 році та 2696,5 тис. осіб у 2014 році (менше на 10%).

Щодо обсягу реалізованої продукції, (товарів, послуг), то у 2013 році цей показник склав 7714410 млн грн у 2013 році та 7925362 млн грн у 2014 році (більше на 2,7%); статистика по малих підприємствах України показує, що у 2013 році відбулася реалізація на 1662565,2 млн грн, а у 2014 році – на 1723151,5 млн грн (більше на 3,6%) [7].

Зважаючи на дані Держкомстату, можемо зауважити, що у 2012–2013 роках відбувалося повільне зростання кількості малих підприємств та кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення. Однак у 2014 році, зважаючи на складний політичний стан у країні, який призвів до ускладнення економічного становища, ці показники різко

скоротилися. Позитивним фактор можна назвати лише той, що при скороченні кількості малих підприємств зросли обсяги реалізації ними продукції, робіт та послуг.

Водночас складною залишалася ситуація із зайнятістю працівників на малих підприємствах. Тенденція скорочення зайнятості прослідковується із 2010 року, і якщо середній темп скорочення зайнятості у 2010–2013 роках на малих підприємствах складав 4,3%, то у 2014 році він зріс до 11,7%. Таким чином, складна політична та економічна ситуація у країні призвела до загострення проблеми зайнятості в секторі малого підприємництва, оскільки саме малі підприємства перші постраждали від наслідків кризи, хоча за економічною сутністю саме вони повинні слугувати «регулятором» ринку праці та згладжувати соціальну напругу в суспільстві.

Очевидно, що для досягнення завдання прискорення темпів економічного зростання України, ліквідації дисбалансу в розвитку територій, боротьби з бідністю і розвитку інновацій потрібно стимулювати створення нових малих підприємств, підвищувати їхню конкурентоспроможність, збільшувати зайнятість працівників у даному секторі економіки. Причому особливу увагу необхідно приділяти розвитку малого бізнесу на регіональному рівні, особливо у тих областях, де ситуація на ринку праці має напружений характер [5, с. 213].

Наразі основними перевагами малого бізнесу як способу регулювання зайнятості можна виділити такі.

По-перше, малий бізнес не тільки створює, прямо й опосередковано ініціює появу додаткових робочих місць, але й розширює поле ділової активності, втягуючи у трудову діяльність тих громадян, які не мають високої конкурентоспроможності на ринку праці. Більше «гнучкі» умови праці на малих підприємствах, які включають особливі режими робочого часу, роблять їх привабливими для працівників [6, с. 35].

Набір нестандартних форм зайнятості досить різноманітний і може включати:

- неповну зайнятість;
- понаднормову зайнятість;
- тимчасову зайнятість на основі трудових договорів, розрахованих на певний строк;
- випадкову зайнятість, яка виступає способом отримання додаткового заробітку при недостатніх трудових доходах або низькій оплаті праці на основній роботі (як правило, поєднана з низькокваліфікованою працею);
- зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру;
- зайнятість на підприємствах, що здійснюють лізинг персоналу;
- вторинну зайнятість, яка характеризується наявністю постійного додаткового (другого тощо) місця роботи;

ж) неформальну зайнятість, до якої належать зайнятість індивідуальним (неінкорпорованим) підприємством, зайнятість за наймом у фізичних осіб, зайнятість у домашньому господарстві виробництвом товарів для наступного продажу, нерестрована зайнятість у формальному секторі [6, с. 35].

По-друге, досить тонко реагуючи на зміну ринкової кон'юнктури, малі підприємства швидше стають учасниками інвестиційного процесу, сприяють якісному покращенню робочої сили, формують робочі місця на базі нових технологій [6, с. 36].

Це, наприклад, галузі, специфіка яких припускає більш масштабну участь малих підприємств у виробничих процесах або наукових розробках (наукомісткі галузі з диверсифікованим виробництвом – радіоелектроніка, точне машинобудування, приладобудування, а також медична та мікробіологічна промисловість). Крім того, такі галузі вимагають використання праці висококваліфікованих працівників, у тому числі науковців і дослідників, що надзвичайно важливо для збереження і розвитку накопиченого інтелектуального потенціалу країни [6, с. 36].

На противагу їм, традиційні галузі мають широкі можливості створення дешевих робочих місць для відносно малокваліфікованих працівників. Це насамперед деревообробна, поліграфічна, харчова й переробна промисловість, виробництво будівельних матеріалів тощо.

Однак є і такі галузі промисловості, у яких малий бізнес взагалі не має істотних перспектив розвитку. Наприклад, такими є галузі паливно-енергетичного комплексу. Це пов'язано з дуже високою капіталомісткістю робочих місць, яка у десятки разів переважає середню по промисловості, тривалістю інвестиційного циклу й унікальністю окремих агрегатів з великою одиничною потужністю й технологічною неможливістю виділення їх зі складу підприємства [6, с. 36].

На жаль, нині малі підприємства постійно стикаються з проблемами і труднощами, які заважають їхньому подальшому розвитку. Це – несприятливий правовий клімат, зокрема, нестійкість, незавершеність та суперечність законодавства і нормативних актів. Дуже високим є ризик вкладення капіталу, низькі обсяги інвестицій, жорсткий податковий пресинг, ускладненість системи оподаткування, системи ліквідації підприємств, високі відсоткові банківські ставки, кризи платежів тощо. Звідси і невисокі темпи щодо створення нових робочих місць, насичення ринку вітчизняними товарами, додаткових надходжень у бюджет [4, с. 447].

Таким чином, динамічність розвитку малого бізнесу на сучасному етапі поєднується з відтворенням високих соціальних ризиків для зайнятих у ньому осіб. Їхня слабка соціальна захищеність є важливим моментом для тверезої оцінки потенціалу малого бізнесу у створенні додаткових робочих місць.

Зважаючи на це, стратегія стимулювання розвитку і підтримки малого підприємництва ні в якому разі не повинна стримувати розвиток великої індустрії. Тим паче що масовий перехід робочої сили з неї до малого бізнесу вимагає серйозних зрушень у професійному та кваліфікаційному складі зайнятих осіб, причому найчастіше негативних зрушень, поєднаних із значною кількістю моральних та психологічних проблем. Тому систему підготовки і перепідготовки кадрів для діяльності у сфері малого бізнесу варто здійснювати шляхом налагодження ділових контактів з навчальними закладами, використання можливостей залучення міжнародних організацій та фондів з урахуванням передового досвіду іноземних держав із питань розвитку підприємництва.

Висновки. Малий бізнес – це невід’ємна частина соціально-економічної системи країни, яка забезпечує відносну стабільність ринкових відносин, завдяки своїй гнучкості демонструє оперативне реагування на постійно мінливі умови зовнішнього середовища. Малий бізнес відіграє важливу роль у збільшенні чисельності робочих місць та вирішенні проблем зайнятості населення, особливо у тих регіонах, де проблема безробіття залишається нерозв’язною. Зрозуміло, що такому сектором економіки, який є найбільш уразливим, потрібна постійна підтримка з боку держави. Для стабілізації і активного розвитку підприємств малого бізнесу потрібно створювати інституції, які б врегульовували чинні норми законодавства та створювали нові. Варто зауважити, що такі форми підприємницької діяльності є досить нішевими для економіки нашої країни і розвиваються інтенсивним шляхом. Підприємства малого бізнесу заповнюють той простір, який був раніше відкритий для економіки України, а це призводить до збільшення споживчого попиту, зменшення дефіцитності певної продукції. Тому можна зауважити, що для нашої країни цілком сприятливою була б форма аутсорсингу, яка б дозволила залучити суб’єкти економіки, що вирішували б завдання непрофільного характеру. Її доцільно було застосовувати у відносинах між великим і середнім та малим бізнесами, а також між державною інституцією та приватними компаніями. Політика аутсорсингу дозволить розширити сферу діяльності підприємств малого бізнесу, що в подальшому стимулюватиме і формуватиме умови для створення середнього класу населення.

Однак сучасний стан ринку праці як у регіонах, так і в Україні в цілому свідчить про те, що досягнення мети повної й продуктивної зайнятості неможливе без цілеспрямованого формування заходів активного державного впливу на розвиток малого бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глядацька Н.М., Михайлович В.А. Зайнятість населення України в умовах нестабільної економічної ситуації: основні проблеми і напрями їх вирішення // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 18-21.
2. Дрига С.Г. Мале підприємництво України: становлення, механізми управління та підтримки: монографія / С.Г. Дрига. – К.: ТОВ «ДКС центр», 2009. – 362 с.
3. Лапуста М.Г., Старостин Ю.Л. Малое предпринимательство. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 320 с.
4. Ольвінська Ю.О. Роль розвитку малого бізнесу у реструктуризації регіонального ринку праці // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Управление трудовыми ресурсами: государство, регион, предприятие. – Донецк: ІЕП, 2006. – Т. 2. – С. 345-350.
5. Тимченко О.І. Стан та перспективи зайнятості населення на малих підприємствах України // Наукові праці НУХТ. – К.: НУХТ, 2008. – № 27. – С. 212-214.
6. Хусаєнова А.А. Роль малого бізнесу в рішенні проблем зайнятості населення // Вестник БГУ. – 2012. – № 5. – С. 34-37.
7. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.